

Rebel: de memoires van de vrouw die bij de eerste oogopslag Mussolini doorgrondde

BRON: De Morgen, 9 november 2018

Door Joseph Pearce

Haar naam doet niet meteen een belletje rinkelen. Toch gaf Angelica Balabanoff zij aan zij met Lenin en Trotski de Russische Revolutie gestalte. *Rebel, politieke herinneringen 1869-1938* zijn de beklijvende memoires van een revolutionaire vrouw.

Angelica Balabanoff groeide als jongste van zestien kinderen op in Chernikov, een stad in de buurt van Kiev in Oekraïne. Haar vader was een steenrijk Joods zakenman, haar moeder een huistiran die haar personeel en iedereen die van lagere afkomst was uit de hoogte behandelde. Al heel vroeg wilde Angelica weg uit dat verstikkende burgermilieu. Toch duurde het tot 1895 voordat ze zich inschreef aan de Université Nouvelle in Brussel, een instelling die een jaar eerder door de militante Franse anarchist Elisée Reclus was opgericht. Een logische keuze, want ze had zich voorgenomen om haar leven volledig voor vrijheid en gelijkheid en tegen onderdrukking en onrechtvaardigheid in te zetten.

Rebel beschrijft op pregnante wijze hoe Balabanoff zich vervolgens stap voor stap in de wereld van de internationale socialistische arbeidersbeweging omhoog werkte. Een carrière die in Zwitserland en Italië met een samenwerking met de toen nog rode en anti-oorlogsgezinde Benito Mussolini begon en eindigde in het Kremlin, waar ze zij aan zij met Lenin en Trotski de Russische Revolutie gestalte gaf, de dictatuur van het proletariaat predikte en zich als secretaris van de Internationale uit de naad werkte voor de communistische wereldrevolutie.

Hoe komt het dat haar faam veel minder ver reikt dan die van andere vrouwelijke marxistische iconen zoals Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Alexandra Kollontaj of Emma Goldman? Elsbeth Etty verwijst in haar nawoord naar de tegenvallende verkoop van *My Life as a Rebel*, politieke herinneringen die in 1938 in de Verenigde Staten waren gepubliceerd. Bovendien heeft het tot 2016 geduurd voordat een biografie verscheen: *The Strange Comrade Balabanoff* door de Russische Française Maria Lafont.

Balabanoff verdient het echter niet tussen de plooiën van de geschiedenis te vallen. Haar memoires beklijven. Haar proza is glashelder en ongekunsteld en verliest zelden of nooit vaart. Voorts bieden haar memoires een uitstekend inzicht in het reilen en zeilen van de socialistische en bolsjewistische bewegingen. Haar herinneringen lardeert ze met pakkende anekdoten. Die zijn trouwens nodig: wie zoals zij een politieke hoofdrol speelt moet zowel ellenlange en vaak saaie vergaderingen en conferenties doorstaan als ideologisch gekibbel en muggenzifterij overleven.

‘Een leven dat in dienst staat van een grote zaak,’ schrijft ze, ‘kent geen persoonlijke futiliteiten.’ Maakt ze daarom nauwelijks gewag van de gruwelijke moord op haar vader?’

Ten slotte is ze zowel schrandere als scherpzinnig. Zo doorgrondt ze in geen tijd het karakter van een mede- of tegenstander. Je kunt je natuurlijk afvragen of een snel oordeel over iemand vellen wel wijs is. Maar telkens opnieuw blijkt dat Balabanoffs eerste indrukken de juiste waren. Mussolini? Toen ze hem in 1904 in Zwitserland ontmoette, had ze meteen door dat zijn ‘haat tegen onderdrukking (...) niet tegen het systeem (was, maar een) vastbesloten drang naar persoonlijke wraak.’ Voor Balabanoff was dit een gruwel: zij had immers gezworen haar leven aan de mensheid te wijden. ‘Een leven dat in dienst staat van een grote zaak’, schrijft ze, ‘kent geen persoonlijke futiliteiten.’

Maakt ze daarom nauwelijks gewag van de gruwelijke moord op haar vader? Blijkbaar was de breuk met haar familie ook een futiliteit. Voor Grigori Zinovjev haalt ze eveneens de zweep boven. In 1919 werd hij voorzitter van de Komintern, de Derde Internationale. ‘Hij is het meest verachtelijke individu dat ik ooit ontmoet heb’, schrijft Balabanoff. Door en door corrupt en een meester van intrige en laster.

Memoires bieden geen garantie op de historische waarheid, wel integendeel. Je kunt je bijvoorbeeld afvragen waar-

om Balabanoff Mussolini en Zinovjev als duivels afschildert? Wil ze zo zichzelf witter dan wit presenteren? ‘Het kan niet anders’, aldus Elsbeth Etty, ‘of ook Balabanoff heeft als prominent partijlid en agent van Lenin vuile handen gemaakt.’ Een terechte conclusie. Zo heeft Balabanoff zich met de Rode Terreur verzoend, zelfs al was ze het aanvankelijk grondig oneens met de strategie van de bolsjewisten om iedereen die kritiek op ze had zonder pardon uit de weg te ruimen.

Rebel is zowel het intrigerende relaas van de hoge verwachtingen en diepe desillusies van een bevlogen revolutionair en vredesapostel als van een vrouw die in een wereld van dominantie door mannen haar mannetje wist te staan.

Het is best mogelijk dat Balabanoff aan de avances van alfamannetjes zoals Mussolini heeft kunnen en willen weerstaan. Ze rept in elk geval met geen woord over welke amoureuze relatie dan ook

In haar voordeel spreekt dan weer dat ze al in 1921 met het Sovjet-regime breekt. Dat was immers gebaseerd op ‘corruptie, afpersing en verraad’. Haar teleurstelling was immens. De dictatuur van het proletariaat was in de meest onmenselijke barbarij ontaard. Dat Mussolini dom en laf was en barstte van zelfmedelijden en zelfingenomenheid, is door de geschiedenis weliswaar bevestigd.

Balabanoff heeft altijd ontkend dat ze het bed met de latere Duce heeft gedeeld. Dat klinkt niet echt overtuigend: Mussolini was, zoals Frans Denissen in *De vrouwen van Mussolini* (2007) met verve heeft aangetoond, een onverbeterlijke rokkenjager. En toch. Het is best mogelijk dat Balabanoff aan de avances van alfamannetjes zoals Mussolini heeft kunnen en willen weerstaan. Ze rept in elk geval met geen woord over welke amoureuze relatie dan ook.

Het staat vast dat ze het als ambitieuze vrouw tussen ambitieuze mannen niet onder de markt moet hebben gehad. Ze was een welbespraakt en daarom veelgevraagd spreekster, een functie die wrevel en jaloezie zal hebben opgewekt. En niet te vergeten: Balabanoff was van Joodse afkomst. Wantrouwen jegens Joden was toentertijd in heel Europa even normaal als ademen. Desondanks maakt ze nergens melding van discriminatie wegens haar Joodse wortels. Bleef ze daar doof en blind voor? Of waren de niet-Joodse revolutionairen er werkelijk in geslaagd hun antisemitisme voor even op te schorten?